

БРАК И ПОРОДИЦА У ТРАНЗИЦИОНОЈ СРБИЈИ

Сажетак: Рад се бави анализом трансформације породице, брака, родитељства и родног режима у транзиционој Србији. Анализа је спроведена кроз компарацију резултата Европског истраживања вредности из 2008. године са подацима и налазима о породици и браку из социолошких студија. Циљ анализе је био да се утврди који тип породице, брака, родитељства и родног режима доминира у Србији. Полазиште анализа је теоријско идеално типски модел, тј. пошло се од идеално типских карактеристика породице, брака, родитељства и родног режима – традиционалног и модерног.

Налази су показали да у транзиционој Србији доминира мешавина већ постојећих традиционалних облика брака и породице и новонастајућих модерних облика брака и породице. Најинтензивније промене су евидентне у области родног режима. Долази до све веће еманципације жена, индивидуализације и запошљавања. Жене више не обављају само посао домаћице у домаћинству, већ равноправно са мушкарцима доприносе приходима домаћинства.

Кључне речи: транзиција, породица, брак, родитељство, родни режим, ЕВС

Теоријски контекст

За разлику од већине држава централног и источног дела Европе, у којима је транзиција ка тржишној привреди отпочела с урушавањем комунистичких режима, у Србији је ова транзиција до данас остала мање-више блокирана, услед мноштва политичких догађаја и пратећих процеса. Крупне промене и процеси на укупном друштвеном плану утицали су и на обликовање брака и породице у Србији током деведесетих година. Може се рећи да су породица и брак претрпели низ трансформација – од започете модернизације током социјализма преко застоја у периоду блокиране транзиције до враћања на већ превазиђене форме и односе (Милић, 2006: 59).

У развијеним земљама Запада, а и у Србији, у другој половини 20. века текао је процес модернизације породица чији је суштински аспект била депатријархализација и детрадиционализација породичног живота, односа и функција кроз омогућавање структурне трансформације породице (формирање модерне урбане структуре нуклеарне породице, креирање приватног аутономног простора и успостављање равноправнијих и егалитарнијих од-

носа међу половима и генерацијама у породици). За разлику од традиционалне породице коју су одликовали традицијом гарантовани асиметрични односи моћи и подела рада унутар и између генерација, постојање кућног старешине (главе породице), већи број чланова заједнице, релевантност широк сродничких мрежа и сл., модерна породица је представљала одвојену, самосталну и засебну сродничку јединицу коју је карактерисао релативно слободан избор супружника базиран на љубави, смањен ауторитет традиције, већа једнакост полова и смер од асиметричних ка партнерским односима међу супружницима (Милић, 2001: 39).

Међутим, породице које су се у оквирима социјалистичког друштвеног система постепено преображавале и попримале форму и структуру модерне породице, доживеле су заустављање таквог развоја, будући да су биле приморане да се врате на раније облике и праксе друштвеног живота да би се егзистенцијално одржале. Снижавање животног стандарда највећег дела становништва, општа несигурност и многобројни ризици утицали су на то да велики број породица пређе на неке традиционалније начине зарађивања и стицања прихода (Милић, 2010: 13).

Што се брака тиче, у Србији је постојао образац опште традиционалне брачности становништва: рано склапање брака, низак удео целибата као и разведених лица. Међутим, у периоду транзиције долази до опадања универзалности брака и константно се смањује удео становништва у браку. Долази до одлагања склапања брака и пораста целибата, тј. лица која никада нису склопила брак а расте и број разведеног становништва. Уочено је и постојање извесних ретроградних процеса, као што су репатријархализације и ретрадиционализације брака, у виду пораста вишегенерацијских породица у граду, ванбрачних рађања (без признатог очинства), малолетничких бракова, кохабитација и сл. (Бобић, 2003: 7). Анализа квалитета живота је указала на суморну свакодневицу: одсуство жеље за рађањем деце (што је довело до пада наталитета у већини општина Југославије), недостатак новчаних средстава код већине урбаног становништва, неповољни услови становања, неразвијена институционална мрежа за подршку породици, конфузија и сукоб различитих индивидуалних и друштвених вредности, друштвена аномија, тенденција повратка жене у породицу и јачања њене биолошке улоге као и сексистички однос према женском полу у средствима мас медија, велика изложеност стресу породице и ризицима из окружења, пораст насиља у породици и сл.

У последњих неколико година породица поново пролази кроз велике промене и трансформације. Уочава се процес настајања бројних нових породичних форми, тзв. плуралитет породичних форми и образаца који постаје препознатљив, легитимни и који замењује дотада неприкосновену и једино признату форму нуклеарне породице. Све убрзанији пораст развода бракова указује на слабљење брачне институције, али и на суштинске промене у схватању и практиковању сексуалних односа међу партнерима: настаје низ нових

полулегалних и неформалних партнерских веза и односа, које почивају на принципу једностраног ужитка. Као последица свега овога јавља се потпуно одвајање сексуалности од репродукције, као и промене у концепту и пракси родитељства. Оне се могу сумирати као промене у очекивањима од деце: све већи нагласак на аутономији, уз опадање значаја послушности. Конформизам као пожељна особина губи на значају а аутономија постаје нови норматив. Ови трендови су повезани са макро трендовима еманципације и запошљавања жена, са индивидуализацијом и либерализацијом родитељства (Томановић, 2010: 178).

Веома битне су промене у родном режиму где долази до равноправности и једнакости између полова у породици и изван ње. Промене у месту и структури ауторитета су најјаснији знаци десекуларизације, детронизације и делегитимизације очевог ауторитета у породици и нарастања протективног и покровитељског мајчинског ауторитета. Унутар доминантног обрасца родног режима могу се идентификовати два модела:

- a) традиционалистичко-солидаристичко-романтичарски модел кога карактеришу традиционалне родне улоге и идентитети, традиционална подела рада и ауторитета у домаћинству, ослањање на сродничке и комшијске групе, висок степен везивања за националну групу, као и релативно висок степен губитништва у транзицији. Овај модел је карактеристичан за становништво које је старије, које је мање образовано и које живи у мањим насељима, и мање развијеним подручјима.
- b) модерничко-индивидуалистичко-материјалистички модел кога карактеришу релативно модерне вредности, уз уважавање индивидуалности, изразито материјалистичка вредносна оријентација, висок степен утилитаризма и личне амбиције, прихватање вредности једнакости, укључујући и родну једнакост, као и равномернија дистрибуција обавеза и ауторитета у породици. Овај модел кореспондира оном систему вредности који је карактеристичан и за шире подручје посткомунистичког света (Благојевић, 2006: 5)

Методолошки оквир

Предмет овог рада је анализа породице, брака, родитељства и родног режима у транзиционој Србији. Анализа ће бити спроведена кроз компарацију резултата Европског истраживања вредности са подацима и налазима о породици и браку из неких социолошких студија. Дакле, циљ анализе је утврдити који тип породице, брака и родитељства заиста доминира у Србији. Очекује се да анализа резултата истраживања потврди већ постојеће налазе из социолошких студија: да у Србији постоји мешавина традиционалних и модерних облика брака и породице као и све већи број нових облика.

Полазиште анализа је теоријско идеално типски модел, тј. пошло се од идеално типских карактеристика породице, брака, родитељства и родног режима – традиционалног и модерног. Предмет анализа јесу подаци прикупљени на основу блока питања којима је испитиван брак и породица у оквиру Европског истраживања вредности као и у оквиру других социолошких истраживања.

Европско истраживање вредности спроведено је 2008. године у форми анкетног истраживања које је имало за циљ да истражи шта људи у Европи сматрају вредним у свом животу. Оно је укључило узорке становника свих европских земаља, дакле и репрезентативни узорак који представља све становнике Србије. Укупни узорак је обухватио 1512 испитаника. Истраживање је требало да допринесе бољем разумевању онога у шта верују и шта желе од живота људи из различитих делова Европе. Обухваћене су различите теме као што су политика, религија, слободно време, посао, породица и брак. У овом раду бавићемо се само питањима која се тичу породице и брака.

Резултати Европског истраживања вредности

Анализом изабраних тема и питања у склопу датих тема дошло се до неких врло занимљивих података у оквиру Европског истраживања вредности. Подаци ће бити представљени по целинама које су чинили у упитнику. Међутим, прво питање у упитнику је врло битно јер се налази ван свих целина и на неки начин чини полазну основу за питања која следе. На питање: „Колико Вам је у животу важна породица?“, чак 85% испитаника је одговорило да им је породица веома важна у животу. Заједно са испитаницима којима је породица у животу прилично важна (13,5%) видимо да за чак 98,5% испитаника породица заузима важно место у животу.

Успешност брака

Испитаницима је био понуђен списак ствари које се обично сматрају важним за успешан брак и показало се да највећи број испитаника (97,6%) сматра да је спремност да се расправља о проблемима који се појаве између мужа и жене веома важна за успешан брак. На другом месту по важности, налази се верност (97,1%), на трећем су деца (96,1%) а на четвртм су добри сексуални односи (91,9%). На последњем месту по важности налази се слагање у политици за које чак 74,7% испитаника сматра да је неважно за успешан брак, а на претпоследњем месту је исто социјално порекло за које 55,6% испитаника сматра да је неважно за успешан брак. На основу овога, закључује се да у Србији још увек доминира традиционални облик брака и породице јер се још увек јако високо котирају ствари попут верности партнера, репродукције и

деце, као и добрих сексуалних односа који се намећу као битни за репродукцију. Однос према сексуалности и здрављу је још увек доминантно у складу са традиционалним родним улогама. Међутим, занимљиво је да ствар која се котира као најважнија (спремност да се расправља о проблемима који се појаве између мужа и жене) представља карактеристику модерности, па се може уочити и присуство модерног брака и породице. Такође, модерност је приметна и по томе што 85,9% испитаника сматра да је равноправно учешће супружника у обављању кућних послова важно за успешан брак док 66,3% испитаника сматра да је живот одвојен од родитеља важан за успешан брак. Подаци се могу видети у табели.

Табела 1. Важност неких ствари за успешан брак

	Веома важно и важно	Неважно
Спремност да се расправља о проблемима који се појаве између мужа и жене	97,6%	1,3%
Верност	97,1%	2,2%
Деца	96,1%	2,8%
Добри сексуални односи	91,9%	5%
Време за властите пријатеље и личне активности и хобије	90,6%	8,3%
Одговарајући приходи	88,3%	10,8%
Равноправно учешће супружника у обављању кућних послова	85,9%	13,6%
Добри стамбени услови	82,5%	16,2%
Живот одвојен од родитеља	66,3%	30,8%
Исто верско уверење	55,1%	42,1%
Исто социјално порекло	40,9%	55,6%
Слагање у политици	22,6%	74,7%

Анализа података зависно од пола испитаника је показала да постоје врло мале разлике између мушкараца и жена, а код неких тврдњи чак и нема разлике. Подједнак број жена и подједнак број мушкараца сматра да су деца и спремност да се расправља о проблемима који се појаве између мужа и жене веома важни за успешан брак. Међутим, жене су бројније у подржавању тврдњи да су за успешан брак веома важне следеће ствари: верност, одговарајући приходи, добри стамбени услови, исто верско уверење и живот одвојен од родитеља. Мушкарци су бројнији у подржавању тврдњи да су за успешан брак веома важни добри сексуални односи, равноправно учешће супружника у обављању кућних послова и време за властите пријатеље и личне активности и хобије.

Брак и деца

Када се радило о тврдњама везаним за децу и брак, такође се потврђује модел класичне традиционалне породице јер чак 85,9% испитаника сматра да детету требају оба родитеља да би имало срећно детињство. Такође, ве-

лики број испитаника (73,4%) се слаже да жена треба да има децу да би била испуњена. Да је традиционална породица још увек на снази показује и то што се највећи број испитаника уопште не слаже (80,3%) са тврдњом да би хомосексуални парови требало да имају могућност да усвоје децу.

Што се тиче облика брака у транзиционој Србији, може се рећи да још увек доминира традиционалан брак јер са тврдњом да је брак застарела институција, само врло мали број испитаника изражава слагање, док се 79,5% испитаника не слаже с тврдњом. Такође, са тврдњом да су брак или дуга стабилна веза нужни за срећу слаже се 70,1% испитаника.

Међутим, примећује се и присуство нових брачних форми јер са тврдњом да жена може имати дете као самохрана мајка а да притом не жели стабилну везу с мушкарцем сложило се 63,9% испитаника. Ово иде у прилог еманципацији жена и бегу од традиционалног брака. Такође, са тврдњом да је у реду да двоје људи живи заједно без ступања у брак велики број испитаника се слаже (62,9% испитаника). Ово прилично одудара од традиционалног брака. Такође, чак 95% испитаника се слаже да људи сами треба да одлучују хоће ли имати децу или не, док се само 33,8% испитаника слаже да је имати децу обавеза према друштву. Дакле, примећује се један модернистички приступ браку и деци. Подаци се могу видети у табели.

Табела 2. Тврдње везане за децу и брак

	Слаже се	Не слаже се
Људи сами треба да одлучују хоће ли имати децу или не.	95%	1,1%
Детету треба дом са оба родитеља да би имало срећно детињство.	85,9%	11,9%
Жена треба да има децу да би била испуњена.	73,4%	23,2%
Мушкарци требају да имају децу да би им живот био испуњен.	72,3%	10,2%
Брак или дуга стабилна веза су нужни за срећу.	70,1%	13,7%
Жена може имати децу као самохрана мајка а да притом не жели стабилну везу са мушкарцем.	63,9%	26,8%
У реду је да двоје људи живи заједно без ступања у брак.	62,9%	14,6%
Имати децу је обавеза према друштву.	33,8%	44%
Брак је застарела институција.	16,3%	79,5%
Хомосексуални парови би требало да имају могућност да усвоје децу.	7,9%	80,3%

Анализа података зависно од пола испитаника је показала да нема изразито великих и значајних разлика између мушкараца и жена у прихватању тврдњи. Међутим, на основу малих разлика, подаци показују да су мушкарци бројнији у подржавању тврдњи које карактеришу традиционални брак и породицу као што су тврдње да детету треба дом са оба родитеља да би имало срећно детињство, да су брак или дуга стабилна веза нужни за срећу, да брак није застарела институција и да хомосексуални парови не би требало да имају могућност да усвајају децу. За разлику од њих, жене су бројније у подржавању тврдњи које карактеришу модерни брак и породицу као што су тврдње да жена треба да има децу да би била испуњена, да жена може имати дете као самохрана мајка а да притом не жели стабилну везу са мушкарцем,

да је у реду да двоје људи живи заједно без ступања у брак, да људи сами треба да одлуче хоће ли имати децу или не и да имају децу није обавеза према друштву. Дакле, видимо да управо жене подржавају већ поменути модернистички приступ браку и породици док се мушкарци залажу за одржавање традиционалног модела.

Родитељство

Што се тиче родитељства у транзиционој Србији, може се рећи да су још увек на снази традиционални односи љубави и пажње јер се највећи број испитаника (89,2%) слаже са тврдњом да кад је родитељ тешко болестан или немоћан, дужност је одраслог детета да брине о њему. Такође, чак 70,2% испитаника се слаже са тврдњом да деца морају увек волети и поштовати родитеље без обзира на њихове квалитете и мане док се 55,6% испитаника слаже с тврдњом да су одрасла деца дужна пружати дугорочну помоћ родитељима, чак и кад је то на сопствену уштрб. Ни очекивања деце се нису битно променила јер се чак 77,4% испитаника слаже с тврдњом да је обавеза родитеља да раде најбоље за своју децу, чак и онда када тиме раде на сопствену штету. Дакле, видимо да још увек постоји традицијска норма жртвовања за децу. Анализа података зависно од пола испитаника је показала да нема разлика између жена и мушкараца. Подаци се могу видети у табели.

Табела 3. Тврдње везане за однос деце и родитеља

	Слаже се	Не слаже се
Кад је родитељ тешко болестан или немоћан, дужност је одраслог детета да брине о њему.	89,2%	2,2%
Обавеза родитеља је да раде најбоље за своју децу чак и онда када раде на властиту штету.	77,4%	12,9%
Без обзира на квалитет и мане родитеља, деца их увек морају волети и поштовати.	70,2%	25,7%
Одрасла деца су дужна пружати дугорочну помоћ родитељима чак и када је то на њихову уштрб.	55,6%	32,4%

Родни режим

Када је у питању родни режим у транзиционој Србији, тестиране су тврдње које се тичу запослених и незапослених мајки и њиховог односа са децом. На основу резултата, закључује се да долази до промене традиционалног родног режима и успостављања модерног. Потврђује се да је запосленост жена прихваћена као нормална јер се 80,2% испитаника слаже са тврдњом да мајка која ради може успоставити једнако топао и сигуран однос са својом децом као и мајка која не ради, док 79,2% испитаника сматра да је запослење најбољи начин за жену да буде независна. Такође, у корист тога

да жена треба да буде запослена стоји то да се 93,5% испитаника слаже да и муж и жена треба да доприносе приходима домаћинства. Долази до промена традиционалних улога јер се 70,1% испитаника слаже са тврдњом да су очеви у принципу једнако способни да брину о деци као и мајке. Такође, да би мушкарци требало да буду једнако одговорни према кући и деци као и жене највећи број испитаника (93,9%) се слаже.

Међутим, занимљиво је то да се сматра да жена треба да буде запослена али да исто тако може да се оствари и као домаћица. Са тврдњом да посао домаћице може да испуњава исто као и посао за плату 48,8% испитаника се слаже док је 35,3% испитаника неодлучно. Јавља се и приличан број испитаника (53,5%) који се слаже са тврдњом да је запослење у реду, али да већина жена заправо жели кућу и децу. По питању ове тврдње, 33,9% испитаника је неодлучно. Сматра се да жена треба да буде запослена али да ће њена деца испаштати због тога. Чак 47,1% испитаника сматра да ће предшколско дете вероватно трпети ако његова мајка ради, док је 41,7% испитаника неодлучно. Ово сведочи у корист традиционалног обрасца родних улога.

Анализа података зависно од пола испитаника је показала да жене преовлађују у слагању са тврдњама да је запослење најбољи начин за жену да буде независна, да мајка која ради може успоставити једнако топао и сигуран однос са својом децом као и мајка која не ради, да и муж и жена треба да доприносе приходима домаћинства и да би мушкарци требало да буду једнако одговорни према кући и деци као и жене. Међутим, када су у питању тврдње које противрече запослености жена (посао домаћице може да испуњава као и посао за плату; запослење је у реду али већина жена заправо жели кућу и децу; предшколско дете ће вероватно трпети ако његова мајка ради) анализа зависно од пола испитаника је показала да су мушкарци они који се слажу са овим тврдњама док су жене оне које су неодлучне. Подаци се могу видети у табели.

Табела 4. Тврдње везане за родни режим

	Слаже се	Неодлучно	Не слаже се
Мушкарци би требало да буду једнако одговорни према кући и деци као и жене.	93,9%	4,6%	0,8%
И муж и жена треба да доприносе приходима домаћинства.	93,5%	4,6%	1,1%
Мајка која ради може успоставити једнако топао и сигуран однос са децом као и мајка која не ради.	80,2%	16%	3,5%
Запослење је најбољи начин за жену да буде независна.	79,2%	16,2%	3,1%
Очеви су у принципу једнако способни да брину о деци као и мајке.	70,1 %	25,3%	3,9%
Запослење је у реду али већина жена заправо жели кућу и децу.	53,5%	33,9%	11,1%
Посао домаћице може да испуњава исто као и посао за плату.	48,8%	35,3%	15%
Предшколско дете ће вероватно трпети ако његова мајка ради.	47,1%	41,7%	10,7%

Долази и до промена у схватању абортуса, што указује на одбацивање традиционалности јер се највећи број испитаника слаже с тврдњом да жена треба да изврши абортус кад није удата (52,6%) а такође велики број испитаника сматра да је абортус у реду кад брачни пар не жели да има више деце (62,4%). Анализа података зависно од пола испитаника је показала да су жене бројније у изражавању ових тврдњи.

Резултати неких социолошких студија

По угледу на Европско истраживање вредности настала су касније многа социолошка истраживања из области социологије породице која су у свом истраживачком фокусу садржала и нека питања из већ поменутог истраживања. У овом раду биће поменута истраживања Анђелке Милић и Смиљке Томановић управо због потребе компарације резултата.

Анђелка Милић је у свом истраживању под називом „Породичне вредносне оријентације – вредносни раскол“ дошла до сличних резултата као и Европско истраживање вредности (Милић, 2010а). Она је тестирали неке сличне тврдње о браку и породици као и ЕВС.

Родни режим је тестиран преко тврдњи везаних за женину самосталност, тј. тестирана је тврдња да је врло вероватно да ће дете у предшколском узрасту чија је мајка запослена због тога трпети. Са овом тврдњом се половина испитаника слаже, док се друга половина не слаже. Европско истраживање вредности је дошло до сличних резултата: скоро половина испитаника (47,1%) се слаже а скоро половина испитаника (41,7%) је неодлучна. Анализа података зависно од пола је такође показала да мушкарци преовлађују у слагању са овом тврдњом (као и резултати ЕВС-а). Поред ове, тестирана је и тврдња да отац може исто тако добро да васпитава дете као и мајка, а са овим се 90% испитаника сложило. И у случају ЕВС-а се доста велики број испитаника (70%) сложио са тврдњом да су очеви у принципу једнако способни да брину о деци као и мајке.

Што се тиче родитељства, тестирана је тврдња да је жена једино испуњена кад постане мајка. Са овом тврдњом се сложило 69% испитаника док се 31% не слаже. И Европско истраживање вредности је дошло до резултата да се велики број испитаника (73,4%) сложио са тврдњом да жена треба да има децу да би била испуњена. Модел класичне традиционалне породице се показао и у овом истраживању као доминантан јер се 76% испитаника слаже да је за дете неопходно да живи са мајком и оцем да би одрастало срећно. Такође, слична је ситуација и са Европским истраживањем вредности (85,9% испитаника се слаже).

Да је брак превазиђен сматра само 6% испитаника. И овде су резултати слични јер је резултат ЕВС-а да се само 16,3% испитаника слаже да је брак застарела институција. Ово дефинитивно иде у прилог традиционалном об-

лику брака насупрот разновразним новим варијететима и кохабитацијама. Међутим, са тврдњом да није у реду да невенчани парови живе заједно слагање је мало. Тек 16% се слаже док се 61% не слаже. Ово показује да су и модерни елементи ипак у игри. И у случају ЕВС-а се показало да се само 14% испитаника слаже да није у реду да двоје људи живи заједно без ступања у брак. Међутим, 62,9% испитаника се сложило да је то сасвим у реду.

Смиљка Томановић је у свом раду „Одлике родитељства“ такође тестирала неке сличне тврдње као и Европско истраживање вредности (Томановић, 2010). Са тврдњом да ће прешколско дете чија мајка ради вероватно трпети због тога није се сложило 59% испитаника. Анђелка Милић је такође дошла до резултата да се око 50% испитаника није сложило са овом тврдњом. Са тврдњом да отац може да васпитава дете исто као и мајка сложило се 76,8% испитаника. И ЕВС је установио 70% испитаника који се слажу с овим а Анђелка Милић чак 90% испитаника који изражавају слагање. Да је дужност родитеља да учине максимално за своју децу жртвујући своју добробит 85,3% испитаника се слаже а и ЕВС је установио да се 77,4% испитаника сложило са овом тврдњом. Дакле, потврђује се да традицијска норма жртвовања за децу још увек важи у Србији.

Закључак

На основу резултата ЕВС и поменутих социолошких студија, могуће је закључити да су у транзиционој Србији присутни и традиционални и модерни елементи. Иако је Србију одавно захватила транзиција и модернизација, ствари се одвијају веома споро, и на глобалном друштвеном а и на породичном плану. Породица и брак се јако споро модернизују у нашој средини, а изгледа да ће се тако ствари одвијати и убудуће.

Присуство традиционалне породице се може видети на основу тога да се још увек врло битним сматрају њена социјализаторска и репродуктивна функција. Да је традиционална породица још увек на снази показује и то што се највећи број испитаника не слаже са тврдњом да би хомосексуални парови требало да имају могућност да усвоје децу. За разлику од традиционалне, модерну породицу карактерише релативно слободан избор супружника базиран на љубави, смањен ауторитет традиције, већа једнакост полова итд. Присуство ове породице се огледа у томе што се велики значај придаје спремности да се расправља о проблемима који се појаве између мужа и жене, равноправном учешћу супружника у обављању кућних послова (поделе послова) и животу одвојеном од родитеља што код традиционалне породице није био случај. Модерну породицу одликује све већа запосленост жена а с тим у вези појава различитих облика модерне породице (нпр. породице самохраних мајки). И даље постоји висока склоност популације ка породици али не и висок квалитет породичних односа. Оно што карактерише модерност је да и муж и жена треба да доприносе приходима домаћинства.

Што се тиче брака, доминантно је опште неслагање да је брак застарела институција, док преовладава схватање да су брак или дуга стабилна веза неопходни за срећу. Дакле, још увек је важан традиционални брак. Традиционални облик брака се види и по томе што је и за мушкарце и за жене верност врло важна за успешан брак. Такође, врло важни су и сексуални односи у браку и деца, тј. репродукција. Однос према сексуалности и здрављу је још увек доминантно у складу са традиционалним родним улогама, при чему мушкарац мора да буде јак и здрав. За разлику од традиционалног, модерни облик брака одликује појава кохабитација тј. невенчаних парова који живе заједно. Да је овај облик брака такође присутан у Србији види се по томе што постоји велико слагање са тврдњом да је у реду да двоје људи живи заједно а да притом не ступе у брак. Жене су бројније у слагању са овом тврдњом, као и са тврдњом да жена може да има децу као самохрана мајка а да притом не жели стабилну везу или брак с мушкарцем. Код традиционалног брака право жене на абортус скоро да и није постојало јер се ценило рађање. Да овај облик брака слаби а да јача модерни види се по томе што постоји велико слагање са тврдњом да жена треба да изврши абортус кад није удата или кад брачни пар не жели да има више деце.

Када је родитељство у питању, постоји опште слагање да детету требају оба родитеља да би имало срећно детињство и у овоме се огледа традиционално родитељство. Традиционални односи љубави и пажње између деце и родитеља се виде кроз слагање са следећим тврдњама: кад је родитељ тешко болестан или немоћан, дужност је одраслог детета да брине о њему, одрасла деца морају увек волети и поштовати родитеље без обзира на њихове квалитете и мане и деца су дужна пружати дугорочну помоћ родитељима, чак и кад је то на сопствену уштрб. Што се тиче родитеља, сматра се да је обавеза родитеља да раде најбоље за своју децу, чак и онда када тиме раде на сопствену штету. Овде се огледа традицијска норма жртвовања за децу. Међутим, присутно је и модерно родитељство које одликује индивидуализација и либерализација родитељства због еманципације и запошљавања жена. Више не доминира типичан облик родитељства у коме је отац само хранилац породице док су само жене задужене за бригу, старање и социјализацију деце. Све је веће укључивање очева у бригу о деци и школовању. Постоји опште слагање да су очеви у принципу једнако способни да брину о деци као и мајке, као и да би мушкарци требало да буду једнако одговорни према кући и деци као и жене.

Што се тиче родног режима, може се рећи да су традиционалност и модерност у сукобу, или да се преплићу. Постоји висока прихваћеност запослености жена као нормалне али не и високо прихватање успешне каријере за жене. Опште је слагање са тврдњама да мајка која ради може успоставити једнако топао и сигуран однос са својом децом као и мајка која не ради и да је запослење најбољи начин за жену да буде независна. Али, преовладава мишљење (посебно мушкараца) да ће предшколско дете вероватно трпети ако његова мајка ради и да је запослење у реду, али да већина жена заправо жели кућу и децу. Мушкарци такође изражавају мишљење да посао домаћи-

це може да испуњава исто као и посао за плату. Дакле, постоји висок степен очекивања мушкараца да се жене жртвују за децу и да буду добре домаћице, што је главна одлика традиционалности. Значи, родне разлике остају још увек веома изражене у домену репродуктивног рада (неплаћени кућни рад, старање и нега). Жене без обзира на то да ли су запослене или не обављају апсолутно највећи део послова у домаћинству.

***

Долази се до закључка да у транзиционој Србији доминира мешавина већ постојећих традиционалних облика брака и породице и новонастајућих модерних облика брака и породице. Главни узрок промена јесте у родном режиму. Долази до све веће еманципације жена, индивидуализације и запошљавања. Самим тим што жене више не обављају само посао домаћице у домаћинству, мења се родни режим. Жене сада равноправно са мушкарцима доприносе приходима домаћинства. Будући да све своје време не проводе у домаћинству мења се и њихов однос са децом. Деца су принуђена да проводе време са дадиљама, бабама, дедама или са оцем. То је врло битна чињеница која условљава промене у родитељству, тј. модерно родитељство. Очеви много више времена проводе са децом и брину о деци као што су мајке некад чиниле. Мајке и очеви се међусобно усклађују, тј. постоји подела послова у домаћинству, што условљава и промене у породици. Нема више хијерархије која доминира у традиционалној породици, већ постоји равноправна подела дужности карактеристична за модерну породицу. Оно што је такође врло битно јесте да жене, управо због своје новостечене аутономије, постају спремне и за модерни брак. Жене све више изражавају слагање по питању тога да оне могу да имају децу а да притом не живе с мушкарцем. Дакле, промене у традиционалном родном режиму доводе до промена у традиционалној породици, браку и родитељству.

Литература

- Благојевић, М. (2006). Родни барометар/ друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца. (http://www.awin.org.rs/sites/default/files/RODNI_BAROMETAR_2006.pdf)
- Бобић, М. (2003). *Брак и/или партнерство: Демографско социолошка студија*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.
- Европско истраживање вредности, 2008. (Случај Србије)
- Милић, А. (2001). *Социологија породице*. Београд: Чигоја
- Милић, А. (2006). Породица и модалитети радних активности чланова, промене у току постсоцијалистичке транзиције у Србији од 1991–2006. године. у: Томановић С. (ур.) *Друштво у превирању – социолошке студије неких аспеката друштвене трансформације у Србији*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.

- Милић, А. (2010). Породица и изазови глобалне трансформације у Време породица: социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.
- Милић, А. (2010а). Породичне вредносне оријентације – вредносни раскол у Време породица: социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.
- Томановић, С. (2010). Одлике родитељства у Време породица: Социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.

Ivana Kovačević

MARRIAGE AND FAMILY IN TRANSITIONAL SERBIA

Summary: The paper deals with the transformation of family, marriage, parenthood and gender regime in transitional Serbia. The analysis was conducted by comparing the results of the European Values Study of 2008. with the data and findings on family and marriage from the sociological studies. Furthermore, the aim of this analysis was to determine which type of family, marriage, parenthood and gender regimes dominated in Serbia. The starting point of the analysis is the theoretical ideal typical model (ideal type characteristics of the traditional family, marriage, parenthood and gender regime).

The results have shown that the transition is dominated by a mixture of Serbia existing forms of traditional marriage and family and emerging modern forms of marriage and family. The most intensive changes were evident in the gender regime. As it comes to growing emancipation of women, and the individualization of employment, women no longer do the job just housewives in households but equally with men contributing household income.

Key words: transition, family, marriage, parenting, gender regime, EVS